

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА, АУДИТА И АНАЛИЗА

В.А. ГАВРИЛЕНКО, д.е.н., професор,
В.Ю. ЗВЕНЯЧКІНА, к.е.н.,
Донецький національний технічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ МАЙБУТНІХ ВИТРАТ І ПЛАТЕЖІВ

Важливим інструментом забезпечення стабільності діяльності промислових підприємств в умовах конкуренції виступає надійний захисний механізм нейтралізації комерційних ризиків – процес резервування матеріальних і фінансових ресурсів.

Результати дослідження діяльності промислових підприємств України свідчать, що в системі бухгалтерського обліку не накопичуються дані про формування забезпечень майбутніх витрат і платежів та резерву сумнівних боргів. Так, з підприємств, які формують забезпечення (28,6 % з досліджених великих промислових підприємств України) переважна більшість (87,5 %) формують виключно забезпечення виплат персоналу [13]. Для власника підприємства принципово важливо мати впевненість у об'єктивності методики визначення фінансового результату, з якого формується фонд дивідендів, проте результати перевірки таких підприємств Контрольно-ревізійним управлінням свідчать про непоодинокі випадки використання резервування як засобу заниження величини прибутку.

Проблемам методики, теоретичного та практичного обґрунтування питань формування, використання та контролю резервів присвятили дослідження вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Ф.Ф. Бутинець[12], М.О. Козлова[13], В.М. Пархоменко[14], І.Й. Яремко[15] та інші.

Водночас методики формування, використання та відображення резервів у бухгалтерському обліку не мають достатнього обґрунтування, послаблена увага до облікових резервів як інструменту стабілізації діяльності підприємства, тому з цих позицій вирішення цієї проблеми є досить актуальним.

Мета статті – розробка науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення обліку і контролю забезпечень майбутніх витрат і платежів.

Методологічні основи формування забезпечень майбутніх витрат і платежів регулюються П(С) БО 11 "Зобов'язання". Під поняттям "забезпечення" слід розуміти зобов'язання з невизначеними сумою або часом

погашення на дату балансу. Забезпечення створюється при виникненні внаслідок минулих подій зобов'язання, погашення якого ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють в собі економічні вигоди, та його оцінка може бути розрахунково визначена[10].

Забезпечення необхідно відрізнити від непередбачених зобов'язань. Крім того, їх можуть ототожнювати з резервами та резервами невизначених зобов'язань. Раніше термін "забезпечення" у значенні, яке йому надають зараз, не використовувався: до реформування обліку цим словом позначалася наявність цінностей в забезпечення кредиту, а поняття "забезпечення зобов'язань" охоплювало заставу, неустойку, гарантію, завдаток, поруку тощо[15]. За нестабільних економічних умов забезпечення виконання зобов'язань є дуже важливим і необхідним. Разом з тим, очевидним є змішування двох підходів до забезпечень. Не слід плутати забезпечення зобов'язань як об'єкт обліку і забезпечення виконання зобов'язань, характеристику яких закріплено чинним Цивільним кодексом України (глава 49 "Забезпечення виконання зобов'язань") [12]. Відповідно до МСФЗ під забезпеченням розуміють теперішню заборгованість підприємства, яка виникає в результаті минулих подій, та погашення якої, як очікується, призведе до вичерпання з підприємства ресурсів, що втілюють в собі економічні вигоди (що відповідає загальному визначенню зобов'язань за МСФЗ). Їх необхідно відрізнити від інших зобов'язань, таких як торгівельна кредиторська заборгованість і нарахування. Відповідно до МСФЗ (IAS) 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи" забезпечення визнається зобов'язанням і трактується як зобов'язання з невизначеним строком або сумою погашення[11]. В окремих країнах забезпечення не визнається зобов'язанням, оскільки концепція зобов'язання викладена вузько й охоплює тільки ті суми, які можуть бути визначені без застосування попередніх оцінок.

Ключовими ознаками забезпечення є на-

© В.А. Гавриленко, В.Ю. Звенячкіна, 2009

ступні: теперішня заборгованість; результат минулих подій; погашення спричинить вибуття ресурсів, які втілюють в собі економічні вигоди.

Забезпечення створюються для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат на: виплату відпусток працівникам; додаткове пенсійне забезпечення; виконання гарантійних зобов'язань реструктуризацію; виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо.

Забороняється створювати забезпечення для покриття майбутніх збитків від діяльності підприємства. Суми створених забезпечень визнаються витратами. Сума забезпечення визначається за обліковою оцінкою ресурсів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), необхідних для погашення відповідного зобов'язання, на дату балансу. Як правило, забезпечення, зобов'язання за якими передбачено погашати грошовими коштами, відображаються за сумою зобов'язання. Якщо забезпечення передбачено погашати шляхом передачі виробничих запасів, то сума забезпечення визначається в оцінці таких запасів згідно з обліковою політикою підприємства. Суми створених забезпечень можуть використовуватися лише для погашення тих витрат, для яких вони були створені, тобто забезпечення має чітко цільовий характер. Отже, як економічна категорія, забезпечення означають створення резервних і страхових фондів для гарантування погашення заборгованості.

Забезпечення наступних витрат і платежів нараховується у звітному періоді, а використовується у майбутніх періодах. Крім гарантії для кредиторів рівномірне нарахування забезпечень дозволяє включати їх рівномірно до собівартості продукції та відносити на фінансові результати [14].

Формування забезпечень у бухгалтерському обліку може здійснюватися лише на основі:

законодавчих і нормативних документів, які регламентують порядок, обсяги та перелік можливих до формування резервів;

внутрішніх розпорядчих документів (Положення про облікову політику, інші організаційно-розпорядчі документи).

Рішення про формування певного виду забезпечення повинно прийматися з урахуванням галузевої специфіки, майнового та фінансового стану, маркетингової політики, стратегічних напрямів діяльності, чисельності працівників та інших факторів. У Положенні про

облікову політику в частині відображення в бухгалтерському обліку формування та використання забезпечень майбутніх витрат і платежів необхідно передбачити:

види забезпечень майбутніх витрат і платежів, а також фондів, які формуються і використовуються на підприємстві, джерела їх формування, обсяг, напрями використання, документування;

порядок проведення інвентаризації забезпечень майбутніх витрат і платежів, а також фондів.

Правильність утворення і погашення сум забезпечень перевіряється за даними кошторисів, розрахунків і за необхідності і в кінці року коригується. Залишок забезпечення переглядається на кожну дату балансу та, у разі необхідності, коригується (збільшується або зменшується). У випадку відсутності ймовірності вибуття активів для погашення майбутніх зобов'язань сума такого забезпечення підлягає сторнуванню.

Найчастіше на практиці підприємства створюють забезпечення для покриття витрат, пов'язаних з виплатою відпускних і проведенням гарантійних ремонтів. Розглянемо порядок їх формування і облік.

Інформація про рух коштів, які за рішенням підприємства резервуються для забезпечення майбутніх витрат і платежів і включаються у витрати поточного періоду, узагальнюється на рахунку 47 "Забезпечення майбутніх витрат і платежів". По кредиту рахунку відображається нарахування забезпечень, по дебету – їх цільове використання.

Багато підприємств-виробників, а також підприємства торгівлі беруть на себе зобов'язання про заміну або ремонт продукції (товару, що реалізовується), що випускається, протягом гарантійного терміну експлуатації. Реалізуючи партію товару, підприємство не має інформації про розмір майбутніх витрат, пов'язаних з гарантійними замінами або ремонтом проданої покупцям продукції. Сума витрат залежить від безлічі чинників (наприклад, об'єм постачання, зміна постачальника, новий вид продукції і т. д.) і може мінятися протягом звітного періоду.

Гарантійний термін експлуатації обчислюється з дня введення виробу в експлуатацію, але не пізніше одного року з дня одержання виробу покупцем (споживачем). Гарантійний термін придатності та зберігання товарів обчислюється з дня їх виготовлення.

Законодавством передбачено виконання

виробником (продавцем) таких робіт протягом періоду дії гарантійних зобов'язань: гарантійне обслуговування; введення в експлуатацію; технічне обслуговування; гарантійний ремонт; заміну товару чи його повернення з компенсацією вартості.

Облік руху та залишків коштів, зарезервованих для забезпечення майбутніх витрат на проведення гарантійних ремонтів проданої продукції, предметів прокату тощо, ведеться на субрахунку 473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань".

Резерв під гарантійні зобов'язання створюється на балансі підприємства-виробника за

рахунок калькуляційної статті, що включається до продажної ціни виробу (товару) і дорівнює сумі передбачуваних витрат, яких підприємство може зазнати у зв'язку з гарантійним обслуговуванням своїх покупців.

За кредитом рахунку 473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань" відображаються суми нарахованих резервів у кореспонденції з рахунками відповідних видів витрат. За дебетом – використання цього резерву на гарантійне обслуговування в кореспонденції з рахунками обліку коштів, запасів і розрахунків. Типову кореспонденцію рахунків з обліку забезпечення гарантійних зобов'язань наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Типова кореспонденція рахунків з обліку забезпечення гарантійних зобов'язань

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
1	2	3
Нараховано резерв на гарантійний ремонт виробів, що випускаються	23 "Виробництво"	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"
Нараховано резерв на гарантійний ремонт дослідних зразків продукції за рахунок витрат майбутніх періодів, оскільки серійного і масового випуску цих виробів ще не налагоджено	39 "Витрати майбутніх періодів"	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"
Використано на гарантійний ремонт:	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"	201 "Сировина і матеріали",
- виробничі запаси		203 "Паливо",
- МШП		207 "Запасні частини"
- напівфабрикати		22 "Малоцінні та швидкозношувані предмети"
		202 "Купівельні напівфабрикати і комплектуючі вироби",
		25 "Напівфабрикати"
Виплачено грошову компенсацію споживачу за браковані вироби, що з будь-яких причин не можуть бути відремонтовані, а заміна виробів споживачу небажана	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"
Використання резерву на гарантійний ремонт на оплату третім особам-підрядникам за послуги, надані підприємству в зв'язку з таким ремонтом	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"
Нараховано заробітну плату працівникам, зайнятим гарантійним ремонтом	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"	661 "Розрахунки за заробітною платою"
Використано резерв на гарантійний ремонт на нарахування зобов'язань за зборів на обов'язкове соціальне страхування, пов'язане з виплатою заробітної плати працівникам, зайнятим таким ремонтом	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"	65 "Розрахунки за соціальним страхуванням"

Повернення товарів покупцем після реалізації на гарантійний ремонт чи гарантійну заміну повинні відображатися на субрахунку 704 "Відрахування з доходу". Особливістю операцій з гарантійного обслуговування (ремонт) є те, що для покупця вони є безоплатними [7], а продавець може включити їх, відповідно до пп. 5.4.3 Закону про оподаткування прибутку[1,2], до валових витрат періоду в межах 10% сукупної вартості проданих товарів, на які не минув строк гарантійного обслуговування і вартість яких не компенсується покупцем.

Гарантійний ремонт товарів, у т.ч. із заміною деталей, у період гарантійного терміну експлуатації здійснюється згідно з Правилами №792[8].

Протягом гарантійного терміну експлуатації, який не повинен бути меншим ніж шість місяців, споживач має право на безоплатне технічне обслуговування (ремонт) придбаного товару. Необхідно розрізняти технічне обслуговування і гарантійний ремонт[4,5,7]:

1) технічне обслуговування – комплекс операцій з підтримання роботоздатності та справності товару при використанні його за призначенням протягом гарантійного терміну експлуатації. Перелік та обсяг операцій з технічного обслуговування, а також періодичність обслуговування встановлюються виробником у експлуатаційній документації на товар, зокрема в сервісній книжці або в документах, що її замінюють;

2) гарантійний ремонт – комплекс операцій із відновлення справності і роботоздатності товару або його складових частин, що спричинені недоліками, протягом гарантійного терміну експлуатації товару. У цьому випадку використовуються виключно ті матеріали та запасні частини, що рекомендовані виробником. Усунення недоліків здійснюється шляхом заміни чи ремонту комплектуючого виробу або окремої складової частини, а також виконання регулювальних робіт відповідно до вимог нормативних документів.

Роботи з гарантійного ремонту товару у період гарантійного терміну здійснюються з оформленням акта приймання-передачі товару та наряду-замовлення згідно з Правилами №792[8]. Порядок проведення гарантійного ремонту товару обумовлюється вимогами Порядку №721[7], в якому, у тому числі, регламентовано і порядок оформлення всіх належних документів.

Для належного обліку бракованих товарів (запчастин) виконавець повинен вести Книгу обліку бракованих товарів та обліку покупців, що отримали гарантійну заміну бракованого товару або послуги з ремонту (обслуговування).

У підприємства – виробника вартість гарантійного ремонту включається до ціни товару, обумовленої договором. Як було зазначено вище, гарантійний ремонт здійснюється на безоплатній основі. Тому такий ремонт не можна кваліфікувати як надання послуги продавцем або, при заміні деталей, як продаж запчастин покупцю (споживачу). Облік руху та залишків коштів, зарезервованих для забезпечення майбутніх витрат на проведення гарантійних ремонтів проданої продукції, підприємство-виробник веде на субрахунку 473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань". Резерв під гарантійні зобов'язання передбачається калькуляційною статтею, що формує продажну ціну товару, в розмірі суми очікуваних витрат, яких підприємство може зазнати у зв'язку з гарантійним обслуговуванням покупців. За кредитом рахунка 473 відображаються суми нарахованих резервів у кореспонденції з відповідними рахунками витрат. За дебетом – використання цього резерву на гарантійні ремонти (обслуговування) у кореспонденції з рахунками 20, 23 – 25, 30, 31, 63, 65, 66, 685.

У бухгалтерському обліку у підприємства – продавця при гарантійній заміні запчастини відображається собівартість тієї деталі, яка при цьому встановлюється, а торговельна націнка перераховується. При цьому треба здійснити наступні бухгалтерські проведення, які наведені в таблиці 2.

При продажу товару продавець визначає валові доходи відповідно до пп. 4.1.1 Закону про оподаткування прибутку[1,2] та податкові зобов'язання з ПДВ згідно з пп. 4.1 Закону про ПДВ[3].

Законом №1023 передбачено, що при заміні товару з недоліками товаром аналогічної марки (моделі, артикулу, модифікації) належної якості, ціна на який змінилася, перерахунок вартості не провадиться[4]. Це справедливо і при заміні окремих деталей під час проведення гарантійних ремонтів. Тому такі роботи не є об'єктом обкладення податком на прибуток у продавця, його валові доходи при цьому не збільшуються.

Таблиця 2

Облік забезпечень майбутніх витрат і платежів у підприємства – продавця

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
Перераховано грошові кошти за товар	371 "Розрахунки за виданими авансами" 641 "Розрахунки за податками"	311 "Поточні рахунки в національній валюті" 644 "Податковий кредит"
Одержано товар для реалізації	28 "Товари" 644 "Податковий кредит"	631 "Розрахунки з вітчизняними постачальниками" 631 "Розрахунки з вітчизняними постачальниками"
Відображено взаємозалік	631 "Розрахунки з вітчизняними постачальниками"	371 "Розрахунки за виданими авансам"
Реалізовано товар	361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями" 702 "Дохід від реалізації товарів"	702 "Дохід від реалізації товарів" 641 "Розрахунки за податками"
Відображено собі вартість товарів	902 "Собівартість реалізованих товарів"	28 "Товари"
Повернено товар споживачем	704 "Відрахування з доходу"	361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями"
Сторновано ПДВ	704 "Відрахування з доходу"	641 "Розрахунки за податками"
Відображено надходження поверненого товару методом сторно	902 "Собівартість реалізованих товарів"	28 "Товари"
Витрачено матеріали на гарантійний ремонт	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"	20 "Виробничі запаси"
Нараховано заробітну плату за ремонт	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"	661 "Розрахунки за заробітною платою"
Відображено суму нарахувань на заробітну плату	473 "Забезпечення гарантійних зобов'язань"	65 "Розрахунки за соціальним страхуванням"
Передано покупцю відремонтований товар	361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями" 702 "Дохід від реалізації товарів"	702 "Дохід від реалізації товарів" 641 "Розрахунки за податками"
Списано собівартість поверненого товару	902 "Собівартість реалізованих товарів"	28 "Товари"
Списано на фінансовий результат доходи та витрати періоду	702 "Дохід від реалізації товарів" 791 "Результат операційної діяльності" 791 "Результат операційної діяльності"	791 "Результат операційної діяльності" 704 "Відрахування з доходу" 902 "Собівартість реалізованих товарів"

А от валові витрати продавця регламентуються і обмежуються пп. 5.4.3 Закону про оподаткування прибутку: до валових витрат податкового періоду продавця включаються витрати на гарантійний ремонт (обслуговування) або гарантійні заміни проданих товарів, вартість яких не компенсується покупцями, в межах 10% від сукупної вартості проданих то-

варів, щодо яких не закінчився строк гарантійного обслуговування, але не більше рівня гарантійних замін, прийнятих (оприлюднених) платником податку. Облік сукупної вартості таких товарів ведеться наростаючим підсумком з початку року [1,2].

Наведемо приклад розрахунку суми витрат на гарантійні ремонти і заміни у вигляді

таблиці 3.

Як видно з наведеного прикладу, на суму 10%-го ліміту за гарантійними витратами істотно впливає вартість товарів, які перебувають на гарантії. І протягом року платник податку на прибуток повинен вести розрахунок сукупної вартості наростаючим підсумком і уважно слідкувати за переліком і вартістю товару, за якими минув строк гарантії.

Для віднесення гарантійних витрат до складу валових витрат у межах 10%-го ліміту продавець – платник податку зобов'язаний обнародувати свої зобов'язання з приводу стро-

ків і умов гарантійних ремонтів (замін), а також вести окремий облік:

бракованих товарів, повернутих покупцями;

покупців, які отримали таку заміну або послуги з ремонту (обслуговування).

У пп. 5.4.3 Закону про оподаткування прибутку міститься також вимога про обмеження витрат на гарантійний ремонт, техобслуговування, заміну сумарним рівнем гарантійних замін, інформація про який має бути доведена до покупця[1,2].

Таблиця 3

Розрахунок витрат на гарантійний ремонт і заміни, які включаються до валових витрат

Показники для розрахунку	1 квартал	6 міс. з початку року	9 міс. з початку року
Інформація про загальну кількість проданих товарів, на які було встановлено гарантійний строк, на суму (без ПДВ)	600000	1100000	1700000
На кінець кварталу строк гарантії минув на раніше продані товари, продажна вартість яких дорівнює (без ПДВ)	500000	700000	1200000
Витрати у кварталі становили, у т. ч.:	10550	28120	38670
- на гарантійні ремонти (без ПДВ);	9500	19000	28500
- на гарантійні заміни (без ПДВ)	1050	9120	10170
Сукупна вартість проданих товарів, на які не минув строк гарантійного обслуговування (ряд. 1 - ряд. 2)	600000 - 500000 = 100000	1100000 - 700000 = 400000	1700000 - 1200000 = 500000
10% від сукупної вартості проданих товарів, на які не минув строк гарантійного обслуговування (ряд.4 x 10%)	100000 x 10% = 10000	400000 x 10% = 40000	500000 x 10% = 50000
Сума витрат по гарантійному обслуговуванню, яку можна включити до валових витрат періоду в межах 10%	10000	28120	38670

Таким чином, у випадку здійснення гарантійних замін товарів продавець зобов'язаний вести окремий облік бракованих товарів, повернутих покупцями, а також облік покупців, які отримали таку заміну або послуги з ремонту (обслуговування), у порядку, встановленому центральним податковим органом. При цьому здійснення заміни товару без зворотного отримання бракованого товару або без належного ведення зазначеного обліку не дає права на збільшення валових витрат продавця на вартість замін. Якщо заміна товару була здійснена без зворотного отримання бракованого товару або без належного ведення зазначеного обліку, продавець не має права на збільшення валових витрат на вартість замін.

При заміні товару з виявленими дефек-

тами аналогічним товаром належної якості, ціна на який змінилася згідно з п. 1.7 Порядку №203, перерахунок вартості не провадиться виходячи з цін, що діяли на час обміну[9]. Тобто при гарантійній заміні деталі аналогічною, але іншої вартості, її повернення відображається за вартістю продажу. А деталь, що встановлюється при гарантійній заміні, прирівнюється до вартості повернутої і перерахунок валових доходів не проводиться.

Законом про ПДВ не передбачено окреме положення, яке б регулювало операції з надання послуг з гарантійного ремонту, техобслуговування і замін. Зокрема, п. 4.5 Закону про ПДВ передбачено, що при будь-якій зміні суми компенсації вартості поставки товарів (послуг), включаючи наступний за поставкою

перегляд цін, перерахунок при поверненні товару постачальнику, суми податкових зобов'язань продавця та податкового кредиту покупця підлягають відповідному коригуванню.

Так як вартість гарантійного ремонту включена до ціни товару, тому продавець при його здійсненні не збільшує валові доходи. А відповідно за відсутності бази оподаткування податкові зобов'язання не виникають і не коригуються. При проведенні гарантійних заміन деталей податкові зобов'язання продавця, відповідно до пп. 4.5.3 Закону про ПДВ, зменшуються тільки у випадку перегляду цін, пов'язаних з гарантійними замінами особам, які не були платниками цього податку на момент такої поставки.

Викладені пропозиції допоможуть усунути основні суперечності в обліку забезпечень майбутніх витрат і платежів.

Література

1. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" (у редакції Закону України від 22.05.97 р.№ 283/97-ВР) від 28.12.94 р. № 334/94-ВР, зі змінами й доповненнями.
2. Закон України "Про внесення змін до Закону України" Про оподаткування прибутку підприємств" від 24.12.2004 р. № 349-IV, зі змінами й доповненнями.
3. Закон України "Про податок на додану вартість" від 03.04.97 р. № 168/ 97-ВР
4. Закон України "Про захист прав споживачів" від 12.05.91 р. №1023-ХП
5. Постанова Кабінету міністрів України "Про делегування повноважень на затвердження нормативно-правового акта та внесення зміни до Порядку гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни технічно складних побутових товарів" від 10.08.2004 р. №1022
6. Порядок гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни технічно складних побутових товарів, затверджений постановою Кабінету міністрів України від 11.04.2002 р. №506
7. Порядок гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни дорожніх транспортних засобів, затверджений наказом Мінпромполітики від 29.12.2004 р. №721
8. Правила надання послуг з технічного обслуговування і ремонту автомобільних транспортних засобів, затверджені наказом Мінтрансу від 11.11.2002 р. №792
9. Порядок обліку бракованих товарів, повернутих покупцями, у разі здійснення гарантійних замін товарів, а також обліку покупців, що отримали таку заміну або послуги з ремонту (обслуговування), затверджений наказом ДПАУ від 27.06.97 р. №203
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання", затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 (зі змінами й доповненнями).
11. МСФЗ (IAS) 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи"
12. Бухгалтерський фінансовий облік. Бутинець Ф.Ф. та ін. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП "Рута", 2009. – 912 с.
13. Козлова М.О. Забезпечення: вітчизняний та зарубіжний досвід обліку // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. Економічні науки. – 2002. – №22. – С. 102-116.
14. Пархоменко В.М. Річний фінансовий звіт // Вісник податкової служби України. – 2009. –№ 3. – С.29-35.
15. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку: Монографія. – Львів: Камінь, 2002. – 192 с.

Стаття поступила в редакцію 29.05.2009